

**BEWAAR-
PLAATS**

1. Gemeente : Bree
2. Deelgemeente : Opitter
3. Kadastrale gegevens :
3. Adres : Sint-Trudokerk, Opitterkiezelstraat, 3962 Opitter (Bree)

BEHEER

4. Eigenaar : kerkfabriek Sint Trudo
5. Beheerder : idem
6. Bescherming : KB 21-9-1936
gebouw X behalve de toren
orgel O
niet beschermd O

**IDENTIFI-
CATIE**

7. Instrument
 - a. bouwer : Johan-Jacob Brammertz, Kornelimünster ; zie punt 13 : beschrifting op kast
 - b. bouwjaar : 1716
8. Orgelkast
 - a. bouwer : onbekend
 - b. bouwjaar : 1716
9. Locatie : op het doksaal

HISTORIEK

10. Herkomst
 - a. kast : /
 - b. instrument : /
11. Verbouwingen en herstellingen :
tweede helft 19de eeuw, orgelmaker onbekend, uitbreiding manualenomvang door :
 - vernieuwing der manualen
 - kleine wijzigingen aan toets- en registertractuur
 - plaatsing van bijladen met vijf cancellen voor hoofdwerk en positief1887, firma Vermeulen te Weert :
 - 3 september : 1 werkdag (5fr.)
 - oktober of november : 1 werkdag (7 fr.)1926, Emile-Henri Kerkhoff, Brussel : herstel en ombouw :
 - kuisen van het instrument
 - plaatsing van een elektrische ventilator en herstel windvoorziening
 - mogelijk is hij de auteur van enkele dispositie-wijzigingen (zie huidige voix céleste/HW, salicionale 8'/HW en principale 8'/POS) ; in zijn bestek van 14-7-1926 voorzag Kerkhoff de vervanging van enkele "schreeuwerige" spelen (jeux dits criards, comme Mixture et Cymbale) ; zie punt

**BESCHRIJ-
VING**

12. Ruimte :
- Gotische basilicale kerk in mergelsteen met polygonaal afgesloten koor van omstreeks 1400 en driebeukig schip met vier traveeën en zuilen in hardsteen. De bakstenen toren dateert echter uit de 19de eeuw. De binnenruimte is volledig overwelfd met stergewelven. De bepleistering op muren en zolderingen werd, vermoedelijk in 1933, volledig verwijderd, hetgeen resulteert in een kurkdroge akoestiek. Aan de binnenzijde van de eiken balustrade van het doksaal is de datum 1787 ingebeiteld.
 - Warme-lucht-verwarming met blaas- en aanzuigmond in het westelijk deel van de noordelijke zijbeuk, respectievelijk in de muur en de vloer.
13. Kast :
- Volledig eiken meubel, met uitzondering van de zacht-houten zijtrofeeën. De zijwanden van de onderkast zijn voorzien van deuren die, indien geopend, de klank van het onderpositief naar de binnenruimte richten. Er zijn frappante overeenkomsten met de nog bewaarde orgelkast in de Sint-Salviuskapel te Limbricht (NL). De overeenkomsten gelden niet alleen voor wat betreft de globale structuur van het meubel, maar ook voor de stijl van het houtsnijwerk en voor treffende details, zoals bijvoorbeeld de middenstijl aan de achterzijde van de bovenkast, die eveneens uitneembaar is en met een zwaluwstaart-verbinding aan de bovenzijde bevestigd is. Deze middenstijl vormt de scheiding tussen twee draaideuren. Op de binnenzijde van de linkerdeur is volgende beschrifting aangebracht in kalk of krijt : Johan Jacob Brammerz me fecit 1716. Typisch voor de kleinere Rijnlandse orgelmeubels uit deze periode zijn de rechthoekige tussenvelden, die echter in de school van Kornelimünster niet gedeeld zijn ; dit is wel vaak het geval bij de familie Weidtmann. De toevoeging aan de tussenvelden van een vlak rechthoekig invulpaneel is een vertrouwd procédé in de orgelkasten van instrumenten van Brammertz en Laurent Gilman ; vergelijk met Limbricht (eveneens boven de frontpijpen), Beek/Gilman, 1739 en Stolberg (D), Evangelische kerk "Am Finkenbergr"/Gilman, 1729. Wijzigingen : zie punt 17.
14. Mechanieken
- a. speeltafel :
- Niet-originele manualen (grotendeels eik) met omvang C-g³ (56 toetsen) ; de feitelijke omvang (aantal cancellen) is echter C-D - f³ (53 tonen). Manuaal I = onderpositief, manuaal II = hoofdwerk.
 - Niet-origineel eiken pedaal (vermoedelijk 19de-eeuws) met omvang C-c^o (13 toetsen).
 - Eiken registerstokken met vierkante doorsnede. De ronde, donker-bruine register knoppen, versierd met ingegroefd lijnenspel, zijn mogelijk origineel, maar in 1926 werden er ronde porceleinen registerplaatjes ingewerkt. De registerstokken zijn gemonteerd in invulpanelen ; vergelijk met het orgel te Beek.
 - Niet-originele lessenaar.
- b. dispositie :

HOOFDWERK

O Bourdon 8p	Prestant 4p	O
O Flûte 4p	Cornet 3 rangs	O
O Voix céleste 8p	Quint 2 ^{2/3} p	O
O Montre 8p	Doublette 2p	O
O Fourniture	Mixture	O
O Koppeling	Salicionale 8p	O

POSITIEF

O Piccolo 2p		
(= octaaf 2'!)	Bourdon 8p	O
O Prestant 4p	Flûte 8p	O
	(= octaaf 8'sup!)	
O Principale 8p	Flûte 4p	O

c. tracturen :

Toetstracuur :

- De HW-toetsen zijn rechtstreeks aangehangen aan de ventielen. Het wellenbord (vermoedelijk origineel) bestaat uit een grenen bord, eiken dokken, grenen wellen en ijzeren welarmpjes. Voor de bijlade werd er een eiken wellenraampje toegevoegd (niet origineel).
- De POS-tractuur bestaat uit een stekermecaniek, waarbij de pennen die de onderste uiteinden vormen van de stekers gemonteerd zijn in de bovenwand van de ventielkast, zodat de ventielen rechtstreeks naar beneden gedrukt worden. Het wellenbord is uit dezelfde materialen vervaardigd als dat van het HW. Ook hier werd een wellenraampje bijgeplaatst voor de bediening van de bijlade.

Registertractuur:

- De eiken registerstokken (vierkante doorsnede) van het HW zijn door middel van ijzeren armen verbonden met eiken achtzijdige walsen, zich bevindend in eiken banken. Via verbindingssokken worden ijzeren balansen, vertikaal opgesteld aan weerszijden van de originele windlade, aangetrokken. Volledig origineel, met uitzondering van de verbindingstukken tussen de slepen van de oude windlade met de slepen van de later toegevoegde bijlade.
- De registerwalsen van het POS zijn uit massief smeedijzer vervaardigd. De walsarmen aan de onderzijden zijn rechtstreeks in de slepen bevestigd. Eveneens origineel, met uitzondering van de verbinding met de later toegevoegde bijlade, die hier hoger geplaatst is. De slepen van de oude en niet originele windlade worden met elkaar verbonden door eiken, vertikaal geplaatste balansen.

d. windladen :

- Beide originele windladen zijn volledig uit eikenhout vervaardigd. Ingelijmde ventielen. Lederpulpeten. Gesponselde fundamenteën ; vergelijk met het orgel te Limbricht. De stokken zijn vastgemaakt met smeedijzeren schroeven, waarvan de bovenzijde is dubbel gevouwen ; vergelijk met de orgels te Beek (Bree) en te Limbricht.
- De originele HW-lade is vervaardigd uit één stuk en bevat 48 cancellen die vanuit vóóranzigt als volgt ingedeeld zijn :

Gis → ais² / Fis E D C Dis F G / c³ / b² ← A

Vermoedelijk is dit nog de originele opstelling. De 19de-eeuwse bijlade bevindt zich vanuit vóóranzigt aan

de rechterzijde en bevat de pijpenreeksen cis³ tot en met f³.

- De originele POS-lade is eveneens uit één stuk vervaardigd, met een diatonische pijpenopstelling : de grootste pijpen in het midden en schuin aflopend naar opzij ; vanuit vóóraanzicht : b² ← Dis C D → c³. Bijlade met vijf cancellen, hier opgesteld boven de kleinste pijpen van de D-E - zijde van de originele windlade ; omvang cis³ - f³ ; 19de eeuw.

e. windvoorziening :

In de torenruimte (= doorgang naar doksaal) bevinden zich oude spaanbalgen ; origineel ? Twee balgen, boven elkaar, zijn gemonteerd in een houten raam, dat opgehangen is op grotere hoogte. De twee voetpompen zijn uitgerust met twee merkwaardige beugels, vervaardigd uit eik en smeedijzer, waarin de voeten kunnen geschoven worden. Eiken windkanalen.

15. Pijpwerk :

I. PIJPERK OP DE OUDE LADEN (48 CANCELLEN)

Er zijn treffende overeenkomsten tussen het Brammertz-pijpwerk te Opitter en het Gilman-pijpwerk te Beek (Bree) :

- + a. het grotere pijpwerk :
 - onderlabium : duidelijke zijdelingse inritsing, sterk-schuin inlopend in de voet
 - bovenlabium : eveneens duidelijke inritsing, maar iets minder schuin inlopend in het corpus
- b. het kleinere pijpwerk :
 - geen inritsing
 - diep bijgedrukte boven- en onderlabia
- + De soldeernaden zijn bestreken met rode bolus
- + Gehamerd metaal
- + Aan de binnenzijde der labialen zijn er inritsing die indicaties opleveren voor het bepalen van de oorspronkelijke corpuslengten.

HOOFDWERK :

prestant 4' : origineel, 1716

- van C-D t/m f² : zeer zware loden frontpijpen, thans beschilderd met aluminiumverf, waaronder zich nog resten van tinfoelie bevinden. Grote voetopeningen.

- van fis² t/m c³ : op de lade

bourdon 8' : origineel, 1716

- van C-D t/m c⁰ : in eik en afgevoerd

- vanaf cis⁰ : in metaal en op de lade

cornet III : origineel, 1716

- vanaf e¹

- samenstelling : 2^{2/3}' - 2' - 1^{3/5}' ; de 1^{3/5}' -rang is echter verdwenen

flûte 4' : origineel, 1716

- van C-D t/m cis¹ : gedekt met verschuifbare hoeden

- vanaf d¹ : flespijpen, waarvan de roeren sterk ingekort zijn ; zie verhoging der toonhoogte, punt 19.

quint 2^{2/3}' : origineel, 1716

- van C-D t/m B : roergedekt met verschuifbare hoeden

- van c⁰ t/m c³ : open labiaal in prestantmensuur

voix céleste 8' sup : niet-origineel pijpwerk in het rooster van de verdwenen sexquialtera II

- week metaal

- expressions

- de grootste pijpen met rolbaarden

doublette 2' : origineel, 1716

montre 8' sup. : origineel pijpwerk (1716), doch afkomstig van de sexquialtera II. Nagenoeg alle pijpen werden circa 1,5 toon uitgelengd. Bij de twee grootste pijpen gebeurde dit zelfs door bekera van de vroegere trompet gewoon in het corpus te schuiven. Mogelijk bevond zich hier oorspronkelijk een tertiaan $1^{3/5}$

mixture IV : origineel, 1716

In feite is dit een samensmelting van twee registers : een mixtuur III-IV en een cymbaal II. Enkele rangen werden echter verwijderd. Op basis van de roosterboringen kan de oorspronkelijke samenstelling van de mixtuur/cymbaal als volgt gereconstrueerd worden (verdwenen rangen tussen haken) :

c	/	1'	2/3'	[1/2']	1/3'	1/4'
c ^o	/	1'	2/3'	[1/2']	2/3'	1/2'
c ¹	2 ^{2/3} '	2'	[1 ^{1/3} ']	[1']	1 ^{1/3} '	1'
c ²	5 ^{1/3} '	4'	[2 ^{2/3} ']	[2']	2 ^{2/3} '	2'

salicionale 8' : niet-origineel pijpwerk dat geplaatst werd op de stok van de vroegere trompet.

- week metaal, overschilderd met aluminiumverf
- expressions

- rolbaarden aan de grootste pijpen
lege sleep : blijkens de beschrijvingen van Emile-Henri Kerkhoff uit 1925 en 1926 (zie punt 22°) bevond zich hier oorspronkelijk een vox humana 8'

ONDERPOSITIEF

Het originele pijpwerk bevindt zich vermoedelijk nog op dezelfde stokken als oorspronkelijk

flûte 4' : origineel, 1716

- van C-D t/m c¹ : gedekt
- vanaf cis¹ : flespijpen, waarvan de roeren sterk ingekort werden

piccolo 2' : origineel, 1716

- in feite is dit een octaaf 2' (prestantmensuur)
- geen baarden

flûte 8' : niet origineel

- in feite is dit een octaaf 8' superius (prestantmensuur)
- vermoedelijk 19de-eeuws ; de factuur is vergelijkbaar met die van de meeste pijpen op de bijlade, zie o.m. geschaafd metaal, witte krijtlijm

bourdon 8' : origineel, 1716

- volledig in metaal ; vergelijk met Gilman-orgel te Beek (Bree)
- oorspronkelijk volledig op de lade ; vijf pijpen werden later afgevoerd

prestant 4' : origineel, 1716

principale 8' : niet origineel

- heterogene factuur
- wellicht betreft het pijpwerk dat van elders afkomstig is en hier in 1926 door E.-H. Kerkhoff hier geplaatst werd
- oorspronkelijk bevond zich hier een cimbél of mixtuur III

II. PIJPWERK OP DE BIJLADEN (5 CANCELLEN)

HOOFDWERK

prestant 4' :

open labialen in prestantmensuur, vermoedelijk 19de-eeuws

bourdon 8' :
gedekten, vermoedelijk 19de-eeuws
cornet :
open labialen in fluitmensuur, vermoedelijk 19de-eeuws
flûte 4' :
open labialen in fluitmensuur, vermoedelijk 19de-eeuws
quint 2²³' :
open labialen in prestantmensuur ; twee pijpen dateren uit 1716 en zijn van een andere sleep afkomstig, drie pijpen zijn vermoedelijk 19de-eeuws.
voix céleste 8' :
vermoedelijk 1926
doublette 2' :
origineel en van een andere sleep afkomstig
montre 8' sup :
origineel, doch vermoedelijk van de sexquialtera afkomstig ; uitgelengd en voorzien van een stemkrul
mixture IV :
vermoedelijk 19de-eeuws
salicionale 8' :
vermoedelijk 1926

ONDERPOSITIEF

Met uitzondering van de principale 8' (door Kerkhoff geplaatst ?) zijn al deze pijpen homogeen van factuur en vermoedelijk 19de-eeuws.

F Foto :

**TOESTANDS-
OPNAME**

16. Kast :
Het gehele meubel, met uitzondering van de achterwand, werd in recentere tijden overschilderd met een donkerbruine verflaag (een goudkleurige verf voor de ornamenten). Mogelijk was het snijwerk oorspronkelijk verguld ; vergelijk met het Gilman-orgel te Beek (Bree). De vlampotten op de zijtoren dateren vermoedelijk uit het einde van de 18de of uit de 19de eeuw. Het dak van de middentoren werd gedeeltelijk verwijderd ten behoeve van de plaasing van de salicionale 8'. De zijwanden van de bovenkast waren oorspronkelijk gesloten, doch de invulpanelen werden aan één zijde demonteerbaar gemaakt en schuin geplaatst in functie van de niet-originele bijlade.
17. Mechanieken
- a. speeltafel :
Van de oorspronkelijke speeltafel resten vermoedelijk enkel de originele registerstokken en -knoppen (gewijzigd door inwerking van porceleinen registerplaatjes).
- b. tracturen :
Alle onderdelen der tracturen zijn aan een grondige revisie toe. Het grenen wellenbord van het hoofdwerk is licht aangetast door houtworm. Volledig origineel, met uitzondering van die delen die in functie staan van de later toegevoegde bijlade.
- c. windlade :
Beide originele windladen bleven bewaard. Ze zijn sterk vervuild en lek. De originele pijproosters werden voor sommige registers gewijzigd.

- d. windvoorziening :
Of de oude spaanbalgen nog origineel zijn moet blijken uit archiefonderzoek. De balgen zijn zeer lek. De winddruk bedraagt nog slechts 38 mm/waterkolom.
18. Pijpwerk :
Sterk vervuild. De latere verhoging van de toonhoogte van dit orgel gebeurde in principe niet door verschuiving van het pijpwerk naar een andere cancel. Wel werd de toonhoogteverhoging bekomen door het inkorten der corpora, de roeren en/of het insnijden van stemkrullen. Wijzigingen per register : zie punt 15.
- f Laatste onderhoud :
19. Bespeling : buiten gebruik sinds circa 1980.

ADVIES

- f volledige restauratie.

**REFEREN-
TIES**

20. Literatuur :
- VENTE I, p. 74 ; VENTE III, p. 49 ; VENTE VI, p. 20. Gezien de homogene factuur van hoofdwerk en onderpositief bestrijden wij de stelling van professor Vente dat dit orgel in twee fasen zou gebouwd zijn.
- ORGELBEZIT, p. 176 ; met foutieve lezing ("Bremmerenge") van de beschrijving op de achterdeur van de bovenkast.
- P. PEETERS, *Het orgel van de Sint-Petruskerk te Opitter (Tongerlo). Een aanvulling, in Mededelingen van het Centraal Orgelarchief, 1981/82, p. 9.*
- J.-P. FELIX, *Inventaire descriptif des archives des facteurs d'orgues Kerkhoff, Brussel, 1987, p. 233-234.*
21. Archivalia :
BRUSSEL, INSTRUMENTENMUSEUM, bedrijfsarchief Kerkhoff ; zie J.-P. FELIX, op. cit., p. 233-234 : bestekken uit 1925 en 1926.

WEERT, BEDRIJFSARCHIEF FIRMA VERMEULEN : *Grootboek* : vermelding van Vermeulen's activiteiten in 1887 te Tongerlo ; vgl. met P. PEETERS, art. cit., p. 9.
22. Mondelinge bronnen : /
23. Foto's :
K.I.K. : nr° A 60986'47
P.D.A.S. : nr° 0.16.18 - datum : 27-06-1989
24. Klankopnamen : /

DATUM ONDERZOEK : 4-5-1993 en 11-5-1993

ONDERZOEKER : MICHEL LEMMENS